

Qətimkan tədbirlərinin tətbiqində yaranan prosesual problemlərin həlli yolları

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinə əsasən hər kəsin azadlıq hüquq vardır.

“İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyasının (bundan sonra – Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası) 3-cü bəndinə görə hüquq pozuntusu törədilməsində əsaslı şübhə ilə bağlı səlahiyyətli məhkəmə orqanı qarşısında durmasından irəli gələn və ya onun tərəfindən törədilən hüquq pozuntusunun, yaxud törətdikdən sonra onun gizlənməsinin qarşısını almaq üçün kifayət qədər zəruri əsasların olduğu hesab edildiyi hallarda – şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması, tutulmuş və ya həbsə alınmış hər kəs dərhal hakimin və ya qanunla məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirmək səlahiyyəti verilmiş vəzifəli şəxsin yanına gətirilir və ağılabatan müddət ərzində məhkəmə araşdırılması və ya məhkəməyə qədər azad edilmək hüququna malikdir.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (bundan sonra – Avropa Məhkəməsi) “Belevitski Rusiyaya qarşı iş” üzrə 01.03.2007-ci il tarixli Qərarında qeyd etmişdir ki, *“Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndinə görə, tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxs həbsin “qanuniliyinin” müəyyən edilməsində xüsusi əhəmiyyət daşıyan prosesual və maddi-hüquq məsələləri üzrə məhkəmə araşdırmasını başlamaq imkanında olmalıdır. Bu o deməkdir ki, səlahiyyətli məhkəmə yalnız milli qanunvericilikdə nəzərdə tutulan prosesual əsasları deyil, həm də həbsə almaya əsas olmuş şübhələrin ağılabatanlığını, eləcə də həbsə alma və həbs müddətinin uzadılması ilə qanuni məqsədlərin güdüldüyünü araşdırmalıdır”*.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun **“Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 157.5-ci maddəsinin şərh olunmasına dair”** 09.07.2010-cu il tarixli Qərarında göstərilmişdir ki, *“Həbs qətimkan tədbiri ən son prosesual məcburiyyət tədbiri olduğu və digər qətimkan tədbirlərinə nisbətən şəxsin konstitusiya hüquq və azadlıqlarını daha artıq məhdudlaşdırdığı üçün həmin qətimkan tədbiri tətbiq edilərkən qanunvericiliyin tələblərinə dönmədən riayət edilməsi mühüm rol oynayır”*.

Məhz buna görə də qanunverici həbs qətimkan tədbirinin tətbiqi əsaslarını və şərtlərini tənzimləməklə yanaşı, cinayət təqibi üzrə məhkəməyədək icraat mərhələsində həbsdə saxlama və həbsdə saxlanılmanın uzadılması müddətlərini, habelə onların hesablanması qaydasını müəyyən etmişdir (CPM-in 158–159-cu maddələri).

Təcrübədə şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi ilə əlaqədar məhkəməyə daxil olmuş təqdimatlara bəzi hallarda təxirə salınmaqla, növbəti gün baxılır. Hakim tərəfindən bu halda şübhəli şəxsin saxlanılmasının 48 saatdan artıq müddətə uzadılması barədə qərar qəbul olunmur. Nəticədə şübhəli şəxs qanunsuz

olaraq 48 saatdan artıq müddətə müvəqqəti saxlama yerində saxlanılır.

Azərbaycan Respublikası CPM-in 148.6-cı maddəsinə əsasən cinayət törətməsinə şübhə yarandıqda şəxsin tutulması, həmin Məcəllənin 148.7-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hal istisna olmaqla, 48 saatdan artıq davam edə bilməz. Həmin müddət keçənədək tutulmuş şəxsə ittiham elan edilməli, həbslə bağlı prokurorun təqdimatı olduqda isə o, məhkəməyə gətirilməli, məhkəmə təxirə salmadan işə baxmalı və həmin şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya onun azad edilməsi haqqında qərar çıxarmalıdır. Bu hal Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5 və 6-cı maddələrində də öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikası CPM-in 148.7-ci maddəsində isə konkret maddələrlə istintaq olunan cinayət işləri üzrə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslərin sayının çoxluğu, işin xüsusi mürəkkəbliyi və ya toplanmış materialların həcmindən böyüklüyü həmin Məcəllənin 148.6-cı maddəsində nəzərdə tutulan hərəkətlərin 48 saat müddətində həyata keçirilməsinə mane olduqda, müstəntiqin vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı əsasında məhkəmənin qərarı ilə 48 saatdan artıq olmayan müddətə uzadıla bilər.

Azərbaycan Respublikası CPM-in 447.2-ci maddəsinə əsasən məhkəmədə qətimkan tədbiri qismində həbsin seçilməsi, tutulma müddətinin uzadılması və əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinə dair müraciətlərə onlar məhkəməyə daxil olduqdan sonra 24 saat müddətində, digər müraciətlərə isə 48 saat müddətində baxılır.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun **“Həbs və ev dustaqlığı qətimkan tədbirlərinə dair müraciətlərə baxılması üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında”** 03.11.2009-cu il tarixli 2 №-li qərarının 6-cı bəndinə əsasən, qətimkan tədbiri qismində həbsin seçilməsi barədə vəsatətə (təqdimata) məhkəməyə daxil olduqdan sonra 24 saat müddətində (*şübhəli şəxs qismində tutulma müddətini pozmaq şərti ilə və qeyri-iş günündə və ya iş vaxtından sonra alınmasından asılı olmayaraq*), həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya müddətinin uzadılması barədə vəsatətə (təqdimatlara), müdafiə tərəfinin həbs qətimkan tədbirinin ev dustaqlığı ilə əvəz olunması barədə vəsatətə, ev dustaqlığı qətimkan tədbiri ilə əlaqədar təqsirləndirilən şəxsin üzərinə qoyulmuş vəzifələrin dəyişdirilməsi, ləğv edilməsi, əlavə vəzifələrin qoyulması barədə vəsatətlərə (təqdimatlara) isə bu müraciətlər məhkəməyə daxil olduqdan sonra 48 saat müddətində qapalı məhkəmə iclasında təkbəşinə hakim tərəfindən baxılır. Məhkəmə iclasında vəsatətlə

(təqdimatla) hüquqlarının məhdudlaşdırılması nəzərdə tutulan şəxsin iştirakı məcburidir.

Azərbaycan Respublikası CPM-in 447.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan 24 saat müddət şübhəli şəxs qismində tutulma müddətinə daxildir. Bu hal Ali Məhkəmənin yuxarıda qeyd olunan plenum qərarında da öz əksini tapmışdır.

Bəzi hallarda, axşam saatlarında həbs qətimkan tədbiri ilə əlaqədar materiallar təqdimatla birlikdə daxil olduqda, məhkəmələr gec olduğundan Avropa Məhkəməsinin presedent hüququna əsaslanaraq, işə baxılmasını növbəti günə təxirə salır. Digər hallarda, təqsirləndirilən şəxslərin, epizodların çoxluğu, işin mürəkkəbliyi nəzərə alınaraq, 48 saat müddətində keyfiyyətsiz cəlb qərarları tərtib olunur, ifadələr dolğun alınmır, maddi sübutlar vaxtında götürülmür, digər zəruri istintaq hərəkətləri yerinə yetirilmir, nəticədə həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi ilə əlaqədar məhkəməyə təqdim olunmuş ilkin sübutlar hətta təqsirləndirilən şəxsin cinayətə aidiyyətini belə sual altına qoyur.

Bu baxımdan hesab edirəm ki, Azərbaycan Respublikası CPM-in 148.7-ci və 447.2-ci maddələrinə dəyişiklik edilməlidir.

Ayrı-ayrı dövlətlərin cinayət-prosessual qanunvericiliyi nəzərdən keçirilərkən müəyyən edilir ki, qeyd olunan məsələ öz həllini məhz konkret müddəalarda tapır. Məsələn, Qazaxıstan Respublikasının CPM-in 128-ci maddəsinin 5-ci hissəsinə əsasən, bütövlükdə şəxsin şübhəli şəxsi vəziyyətində saxlanması 72 saatdan artıq davam edə bilməz. Həmin Məcəllənin 127-ci maddəsinin 2-ci hissəsində isə həbslə bağlı vəsatətin məhkəməyə daxil olduğdan sonra 8 (səkkiz) saat müddətində onun baxılması nəzərdə tutulmuşdur.

Ukrayna Respublikasının CPM-in 221-ci maddəsində (*İstintaq hakiminin, məhkəmənin qərarı olmadan şəxsin həbsdə saxlanma müddəti*) şübhəli şəxsin 72 saatdan artıq saxlanılmaması, tutulduğu vaxtdan 60 (altmış) saat bitdikdən sonra şəxsin azad olunması və ya həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi ilə bağlı məhkəməyə gətirilməsi barədə müddəə öz əksini tapmışdır.

Ona görə də, Azərbaycan Respublikası CPM-in 148.6-cı maddəsi bu cümlə ilə başlanmalıdır: *“Cinayət törətməkdə şübhəli olan şəxs tutulduğu vaxtdan 40 saatdan gec olmayaraq azad olunmalı və ya prokurorun həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi ilə təqdimatı olduqda isə o, məhkəməyə gətirilməlidir”*.

Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası CPM-in 447.2-ci maddəsində “24 saat” sözləri “8 saat” sözləri ilə əvəz olunmalıdır.

Azərbaycan Respublikası CPM-in 447.5-ci maddəsinə əsasən hakim prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi məsələsi ilə bağlı məhkəmə iclasına ifadələr, vəsatəti təsdiq və ya təkzib edən şəxsləri çağırır, dindirir, müraciətin əsaslılığının yoxlanılması üçün zəruri olan sənəd və maddi sübutları tələb etmək hüququna

malikdir. O cümlədən məhkəmədə həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi ilə bağlı məsələyə baxılarkən, bəzən həbsin qanuni və ya onun əsassız olması ilə əlaqədar əlavə sübutların təqdim olunması zərurəti yaranır. Lakin 48 saat müddətində həmin sənədin, yaxud maddi sübutun, görüntünün və sair cinayət təqibi orqanından asılı olmayan, bu və ya digər səbəblərdən əldə olunması və onların məhkəməyə təqdim edilməsi mümkün olmur. Misal kimi, ağır xəsarətlə bağlı xəstəxananın arayışını, oğurlanmış əmlakın dəyəri ilə əlaqədar arayışı göstərmək olar (*qeyri-iş və ya bayram günlərinin olması, cərrahin növbədən sonra olması və sair səbəblərdən*). Tərəflər bununla bağlı məhkəmədə vəsatət versələr də, belə halların qanunvericilikdə nəzərdə tutulmadığı əsas gətirilərək, hakim tərəfindən məsələyə baxılmasının təxirə salınması mümkün olmur.

Hesab edirəm ki, qeyd olunanlarla bağlı Rusiya Federasiyasının cinayət prosessual qanunvericiliyinin bu məsələni tənzimləməsi təqdirəlayiqdir. Belə ki, Rusiya Federasiyasının CPM-in 108-ci maddəsinin 7-ci hissəsinin 3-cü bəndində qeyd etdiyim məsələ öz həllinin aşağıdakı qaydada tapmışdır: *“Məhkəmə həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi ilə bağlı vəsatətə baxarkən, tərəflərdən biri həbsin qanuni və ya əsassız olması ilə əlaqədar əlavə sübutların təqdim olunması üçün məhkəmə iclasının təxirə salınması barədə vəsatət verdikdə, məhkəmə həmin vəsatəti müzakirə etməklə, təmin olunduğu halda, şəxsin tutulmasının 72 saat müddətinə uzadılması barədə qərar qəbul edir”*. Bu hal həmçinin Rusiya Federasiyası Ali Məhkəməsi Plenumunun 19.12.2013-cü il tarixli Qərarının 13-cü bəndində də öz əksini tapmışdır.

Hesab edirəm ki, Azərbaycan Respublikası CPM-in 148.7-ci maddəsində, həcmnin böyüklüyü sözübdən sonra, *“həbelə məhkəmə baxışı zamanı ittiham və ya müdafiə tərəfinin həbs qətimkan tədbirinin qanuniliyi və ya onun əsassız olması ilə bağlı əlavə sübutlar təqdim olunması ilə əlaqədar vəsatət təqdim etdikdə”* sözləri əlavə olunmalıdır.

Beləliklə, bu dəyişikliklər olduğu halda, cinayət təqibi orqanı şübhəli şəxsi azadlığının faktiki məhdudlaşdırıldığı vaxtdan 40 saat keçdikdə, azad etməli və ya prokurorun həbs (ev dustaqlığı) qətimkan tədbirinin seçilməsi ilə bağlı təqdimatı olduqda onu məhkəməyə gətirməlidir. Hakim isə qalan 8 saat ərzində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina olunması barədə qərar qəbul etməlidir. Digər tərəfdən, tərəflərin vəsatəti əsasında həbsin qanuni və ya onun əsassız olması ilə əlaqədar əlavə sübutların təqdim olunması zərurəti yarandığı halda, hakim qanuni əsaslarla işə baxılmasını təxirə sala biləcək. Bununla da qanunvericilikdə olan boşluq və qeyri-müəyyənlik aradan qaldırılmış olacaqdır.

Sərdar İmanov
Bakı şəhəri Xətai rayon prokuroru,
baş ədliyyə müşaviri